

1789 PALU DEPREMİ

1789 Palu Earthquake

Arş. Gör. Dr. Mehmet KÖKÜM*
Arş. Gör. Fatih ÖZÇELİK**

Özet

Doğu Anadolu Fay Sistemi (DAFS) kuzeydoğuda Karlıova (Bingöl ile güneybatıda İskenderun körfezi arasında uzanan sol yanal aktif doğrultu atımlı bir fay sistemidir. Çalışma alanı konusu olan Palu (Elazığ) DAFS üzerinde yer almaktadır. Palu segmenti olarak adlandırılan fay Palu ilçe merkezinin doğusundan başlar ve yaklaşık 70 km uzunluğunda olup Baltaşı Ovası'nı kat ettikten sonra Hazar Gölü'ne ulaşır.

Aletsel dönemde Palu'da meydana gelen en büyük deprem 26 Mart 1977 yılında M5.2 büyüklüğünde bir deprem olup 9 insan hayatını kaybetmiştir. Tarihsel dönem kayıtlarına göre Palu'yu etkileyen en büyük deprem 1789 yılında meydana gelmiş olup büyüklüğü 7 olduğu tahmin edilmekte ve 51000 insanın hayatını kaybettiği belirtilmektedir. Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789) isimli eserinde de 28 Mayıs – 2 Haziran? 1789 tarihli depremle ilgili bilgi bulunmakta fakat ölü sayısını "8-10.000'i mütecaviz" şeklinde belirtmektedir.

Bu çalışma ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler, defterler ve konu ile ilgili tetkik eserlerden yararlanarak bu dönemdeki Palu depreminin etkilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Veriler ışığında Palu' da meydana gelmiş bir depremin varlığı söz konusu olmakla beraber, depremin büyüklüğü ve can kaybı konusundaki rakamların kataloglardaki mevcut bilgiden farklı olduğu tarafımızca izah edilmeye çalışılacaktır.

Abstract

The East Anatolian Fault System (EAFS), left lateral active strike-slip fault, extending from Karlıova (Bingöl) at the northeast through İskenderun Gulf at the southwest. Palu (Elazığ), which is the subject of the study area, is located on the EAFS. Palu fault is about 70 km long and reaches the Hazar Lake over the Baltaş Plain.

In the instrumental period, the biggest earthquake occurred on March 26, 1977 with magnitude of 5.2 and 9 people lost their lives. According to the historical period records, the largest earthquake affecting Palu occurred in 1789 and is estimated to be magnitude of 7 and 51000 people lost their lives. Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi's book with the title of 'Long Four Year Istanbul (1785-1789)' suggesting the number of dead is about "8.000-10.000".

In this study, the Ottoman Archives in Prime Ministry, the Ottoman Law Records and related books are studied in order to reveal the effects of the Palu earthquake. Although there is an earthquake occurred in Palu in the light of the data, we suggest that the size of the earthquake and the numbers about loss of life are exaggerated.

* Fırat Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği, mkokum@firat.edu.tr

** Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilgiler Fakültesi, Tarih Bölümü, fozcelik@firat.edu.tr

1789 Palu Depremi

Tarihsel deprem kataloglarında¹ Elazığ ili Palu ilçesine dair 28 Mayıs – 2 Haziran 1789 tarihleri arasında bir depremin meydana geldiği bilgisi bulunmaktadır. 1789 Palu Depremi'nin dikkat çekici tarafı 51.000 insanın hayatını kaybettiği yönündeki bilgidir. Ayrıca bu deprem neticesinde Harput'un köyleri, Mazgirt (Tunceli), Çemişgezek (Tunceli), Peri (Tunceli / Akpazar), Palu (Elazığ), Keban Madeni'nde büyük zararların meydana geldiği bazı kaynaklarda ifade edilmiştir². AFAD deprem verilerinde de bu bilgiler mevcuttur³.

1789 tarihli Palu Depremi'nin tarafımızca ele alınmasının birincil sebebi "51.000" insanın hayatına mâl olması yönündeki deprem kataloglarındaki bilgidir⁴. Çünkü bu sayı çok muazzamdır. Sadece bu rakamdan hareketle depremin büyüklüğü düşünüldüğünde depremin maddi ve manevi etkisinin araştırılması ayrı bir çalışmayı gerektirir. Depremi Palu'da olması ise bizi bu depremi incelemeye sevk eden ikinci bir nedendir. Çünkü 1789 tarihinde Palu büyük bir şehir merkezi durumunda olmayıp, Osmanlı Devleti idari taksimatı içinde Diyarbakır Eyaletine bağlı bir kaza mahiyetindedir⁵. Depremden 11 yıl sonra bölgeyi gezen Batılı bir seyyah Palu'nun merkez nüfusunun yaklaşık 8000 olduğu yönünde bilgi vermektedir⁶. 1845-46 yılında ise Harput Eyaleti'nin kurulması ile birlikte Palu kazası, Harput Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1845-1859 yılları arasında Palu kazasının toplam nüfusu 35436 kişidir⁷. Görüldüğü üzere depremden yaklaşık 60 yıl sonra bile Palu'nun nüfusu depremde zarar gördüğü iddia edilen insanların sayısından daha azdır.

1789 tarihinde Elazığ ili Palu ilçesinde bir deprem meydana gelmiştir. Bu deprem neticesinde dönemin Palu idarecisi merkezi yönetimden vergi affı talebinde bulunmuştur. Merkezi yönetim ise vergide indirimle gitmiş fakat Palu'nun madenler için temin edeceği meşe kömürünün miktarını artırmıştır⁸. Bu bilgiler ışığında denilebilir ki meydana gelen depremde halk etkilenmiştir. Fakat bölge yöneticisi can kaybı ile ilgili merkeze bir bilgi göndermemiştir. Depremi tarihini veren ve büyüklüğünü tahmini olarak hesaplayabilmemizi sağlayan elimizdeki bir başka veri de bir Osmanlı kadısı olan Taylesanizâde

¹ Hüseyin Soysal ve vd., *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu* (M.Ö. 2100 – M. S. 1900), TÜBİTAK (Proje No: TBAG 341), 1981

² N. N. Ambraseys-C. F. Finkel, *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler: Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800*, Çev. M. Umur Koçak, İstanbul, 2007, s. 160; Cenk ERKMEN ve vd., *Doğu Anadolu Fayı'nın Paleosismolojisi*, Türkiye Ulusal Jeodezi ve Jeofizik Birliği (Proje No: TUJJB-UDP-1-07), Ankara, 2009, s. 50

³ <https://deprem.afad.gov.tr/tarihseldepremler>

⁴ Ambraseys-Finkel, *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler: Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800*, s. 160

⁵ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s. 130

⁶ Ambraseys-Finkel, *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler: Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800*, s. 161

⁷ Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ, 1999, s. 168

⁸ BOA. C. DRP. 32 – 1597 (H. 28 Rebiülahir 1204 / M. 15 Ocak 1790)

Hafız Abdullah Efendi'nin kaleme aldığı, daha çok İstanbul ağırlıklı 1785 - 1789 yılı olaylarını içine alan eseridir. Bu eserde depremle ilgili olan kısım “*Hareket-i arz-ı becânib-i Anadolu*” başlığı altında şu şekilde ifade edilmiştir:

*Ve yine mâh-ı Ramazân-ı şerîfin on (...) günü Anadolu'da gece sâ'at üçte azîm hareket-i arz vâkı' olup, Harpud ve Mazkid ve Çemişgezek ve peri ve Palu ve Keban Ma'deni kur'aları, hâsılı yed(i) kazâ mahall harâb u yebâb ve yere batup, hatta Peri'de câmi'-i kebirde salât-ı teravih edâ olunur iken cümlesi câmi'-i şerîf altında şehid olmuştur. Hâsılı cümle kazalardan sekiz, on binden mütecaviz mütecâviz ehl-i İslâm ve ricâl ve nisâ ve sıbyanlar ve kefereler helâk olmuşlar...*⁹

Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi'nin verdiği bilgilerden de anlaşılabilir. Üzere 28 Mayıs-2 Haziran 1789 tarihlerinde meydana gelen bu deprem, 8000 ile 10000 kişiden fazla insanın hayatını kaybetmesine ve büyük maddi hasarlara sebep olmuştur. Kataloglarda ifade edildiğinin aksine dönemin canlı şahidinin ifadelerindeki sayı daha azdır.

Depremle ilgili ilk olarak arşiv vesikaları tarafımızdan incelenmeye alınmıştır. Arşiv vesikası olarak Şer'iyye Sicilleri bu depremle ilgili verilerin olması muhtemel kaynaklardan biridir. Çünkü Şer'iyye Sicilleri, XV. Asrın yarısından XX. Asrın ilk çeyreği arasındaki 472 yıllık Türk tarihini, Türk kültürünü, Türk hukukunun ve Türk siyasi, sosyal ve hukukî hayatının birinci elden kaynaklarıdır. Şer'iyye Sicilleri sadece yargı yetkisine değil, ayrıca günümüzdeki birçok kamu hizmetlerini ifa yetkisine de sahip olan kadıların, verdikleri karar-ları, tuttukları zabıtları, yaptıkları yazışmaları ve devletin yüksek makamlarının böylesine geniş yetkilere sahip Kadılık makamı ile idari, hukuki ve siyasi münasebetlerine ait kayıtları da ihtiva eden tarihi vesikalar ve defterlerdir¹⁰. Bu cümleden olarak 1789 Palu Depremi'nin izlerinin dolayısıyla Şer'iyye Sicilleri'nde olması gerekmektedir. Çünkü 1789 Palu Depremi tarihsel depremlerle ilgili çalışmalarda yol açtığı önemli maddi hasarın yanı sıra 51000 insanın hayatını kaybetmesine yol açmış önemli bir deprem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu denli insan hayatına mâl olan bir depremin şehir yapılarına da zarar vermesi, insanlar arasındaki ilişkileri etkilemesi kaçınılmazdır. Dönemin şartları göz önüne alındığında evler taş veya ahşaptan yapılmış ve yüksekliği de iki katı geçmemektedir. Dolayısıyla da deprem merkezinde ve çevresinde büyük bir yıkıma yol açmış olması gerekmektedir. Bu amaçla günümüzde var olan ve depremin tarihi ve konumuyla uyumlu Diyarbakır ve Keban Şer'iyye Sicilleri incelenmiştir.

⁹ Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, Haz. Feridun M. Emecen, İstanbul, 2003, s. 393

¹⁰ Şer'iyye Sicilleri hakkında geniş bilgi için bkz. *Şer'iyye Sicilleri I-II*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988

1789 tarihinde Palu kazası idari olarak Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı olduğundan baktığımız ilk kaynak 352 numaralı Diyarbakır Şer'iyye Sicili'dir¹¹. Sicilin tarihi Hicri 1136-1264/Miladi 1724-1848 olup depremin meydana geldiği tarihi kapsamaktadır. Böylesi büyük bir depremin Diyarbakır'ı etkilemeyeceği göz ardı edilemeyeceği gibi şehrin yeniden imarına yönelik herhangi bir bilgi, deprem nedeniyle ölen her hangi birinin tereke kaydı ve miras davası, ölmüş bir resmi görevlinin yerine başka birinin tayini, depremde zarar görmesi muhtemel resmi ve/veya tarihi bir binanın yeniden tesisi, depremde zarar gören herhangi birinin devletten yardım talebi ve Osmanlı Devleti merkezi idaresinden bu deprem ile ilgili herhangi bir kararın kaydına sicilde rastlanmamıştır. Daha sonra ise 313 numaralı Şer'iyye Siciline dayalı çalışmada¹² depremle ilgili herhangi bir veri görülmemektedir. Ayrıca Diyarbakır ile ilgili 19. Yüzyılın ilk yarısını geniş ve ayrıntılı bir şekilde ele alan *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*¹³ isimli eserde deprem sonrası yapılması gereken faaliyetlerle ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

Depremin etkilediği alanlardan birisi olan Elazığ ili Keban ilçesine ait Hicri 1190-1209, Miladi 1776-1794 tarihli Şer'iyye Sicili¹⁴ incelenen bir başka arşiv vesikasıdır. Sicildeki kayıtlı bilgiler genel olarak Keban'da mevcut madenler ve madenlerin işletilmesi, çıkarılması, işlenişi, fırınlar, kömür nakilleri ve madenin nakli gibi konulardır. Bu sicilde de depremin etkilediği herhangi bir maden ve maden fırını ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır. Burada akla şu soru gelebilir; Depremle ilgili bir kayıttın Şer'iyye Sicillerinde olmama ihtimali var mıdır? Aynı sicilde 1782 tarihli bir kayıtta bu tarihten bir sene evvel meydana gelen depremde bir kişi kendisine tahsis edilen konakta meydana gelen hasar ve bu hasarın giderilmesi için lazım gelen meblağ konusunda tarafına yardım edilmesine dair bilgi vardır¹⁵. Görüldüğü üzere meydana gelen bir deprem bir

¹¹ Davut Öz, *352 Nolu Diyarbakır Şer'iye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1136-1264/M. 1724-1848)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2013

¹² Abdolvahap Yıldız, *135/313 Nolu Şer'iyye Siciline Göre (1135/1722-1213/1798) Yıllarında Amid (Diyarbakır) Sancağında Sosyal ve Ekonomik Durum*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1994

¹³ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995

¹⁴ Hasan Yüksel, *Hicri 1190 (M.1776)-Hicri 1209 (M. 1794) Tarihli Keban Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1987; Bu defterin bir Şer'iyye Sicili olmadığı fakat Maden Emniyeti defteri olması muhtemel olduğuna dair bir bilgi de mevcuttur. Bknz. Fahrettin TIZLAK, *Keban- Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Elazığ, 1991, s. XX - XXI

¹⁵ "... ma'rûz-ı kullarıdır ki geçen senede vukû' bulan hareket-i arzın şiddetinde umenâ kullarına tahsis kılınan konağa dehn ve halel türü olup ta'miri için... sarf olunacak meblağ-ı mezbur cânib-i miriden... sadaka ve ihsân buyurmaları ricasıyla..." Yüksel, *Hicri 1190 (M.1776)-Hicri 1209 (M. 1794) Tarihli Keban Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, s. 104

konağa zarar vermiş ve konağın tamir masrafı için de devletten yardım talebinde bulunulmuştur.

1789 Palu Depreminin etkili olması muhtemel saha içerisinde maden alanlarının mevcut olduğu üstte aktarılmıştı. Bölgedeki madenlerle ilgili iki farklı çalışma da incelenen kaynaklar arasındadır. Bunlar; *Keban- Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)*¹⁶ ve *Osmanlı Döneminde Keban – Ergani Madenleri 1776-1794 Tarihli Maden Emni Defteri*¹⁷ adlı eserlerdir. Her iki eserde de ortak olan bilgi Fahrettin TIZLAK tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“19. yy sonlarına doğru bölgeyi gezen batılı bir seyyahın vermiş olduğu bilgilere göre o dönemde halk Keban madeninin 1812 yılında işletilmeye başlandığına inanmaktadır. Fakat arşiv belgelerinin verdiği bilgilerde Keban madeninin yaklaşık 1708 yılında işletilmeye başlandığını tespit edilmiştir. Bu tarihlerden itibaren Keban madenindeki üretim faaliyetinin kesintisiz olarak 1730 yılına kadar devam ettiği bilinmektedir. Fakat zikredilen tarihte bölgede meydana gelen depremin verdiği hasar ve meydana gelen can kaybı nedeniyle işçilerin mensup oldukları aşiretlerin maden mağaraları ile çalışır durumdaki 70 tane izabe fırınına saldırıp tahrip etmeleri sonucunda madendeki faaliyetin 20 yıllık bir süre için kesintiye uğradığı bilinmektedir. 1751 yılında Keban madenine emin olarak gönderilen Ispanakçı Mustafa'nın büyük gayretlerle sürdürdüğü ve 7 yıl devam eden onarım faaliyetleri sonucunda maden yeniden işletmeye alınmıştır. Üretim, 1758 tarihinden itibaren ise kesintisiz olarak devam etmiştir”¹⁸.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılabacağı üzere 1789 tarihli Palu depreminin Keban'da meydana getirebileceği muhtemel etkilere dair bir bilgi yoktur. Depremin Harput'a (Elazığ) vermiş olabileceği muhtemel zararların izine 19. Yüzyılda Harput'un fiziki, idari, demografik, sosyal ve iktisadi hayatını arşiv vesikalarına dayanarak inceleyen *19. Yüzyılda Harput*¹⁹ isimli eserde de rastlanmamıştır.

İncelenen eserler arasında Jean VOGT'un *Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik-Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler* başlıklı makalesi de vardır. Bu makalenin ele alınmasındaki sebep ise depremler hakkında yabancı misyon görevlilerinin ve din adamlarının ifadelerine yer verilmiş olmasıdır. Çünkü yazarın kendi ifadesine göre “din

¹⁶ Fahrettin Tızlak, *Keban- Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)*, Fırat Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Elazığ, 1991. Bu eser daha sonra *Osmanlı Döneminde Keban- Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)* başlığı ile Türk Tarih Kurumu tarafından 1997 yılında yayınlanmıştır.

¹⁷ Hasan Yüksel, *Osmanlı Döneminde Keban – Ergani Madenleri-1776-1794 Tarihli Maden Emni Defteri*, Dilek Matbaası, Sivas, 1997

¹⁸ Tızlak, *Keban- Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)*, s. XXXVII; Yüksel, *Osmanlı Döneminde Keban- Ergani Madenleri-1776-1794 Tarihli Maden Emni Defteri*, s. X

¹⁹ Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ, 1999

adamları yalnızca kentlerde değil, ücra bölgelerde de” yaşayan kişilerdir²⁰. Örneğin, 23 Temmuz 1784 Erzincan depremi hakkında Ermeni patriğinin verdiği bilgilerden Erzurum’a gitmekte olan yeni atanmış Vali’nin maiyetiyle birlikte etkilendiği anlaşılmaktadır²¹. Palu merkezli depremin etki alanında sadece Müslümanlar değil gayr-i Müslimler de yaşamaktadır. Fakat gayr-i Müslim temsilcilerinin verdikleri bilgileri inceleyen J. VOGT’un eserinde yine 1789 Palu depremi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Bölgenin Depremselliği

Doğu Anadolu Fay Sistemi (DAFS) Anadolu ve Arabistan Levhaları’nın çarpışmalarının bir sonucu olarak oluşmuş kıta içi doğrultu atımlı bir fay sistemidir. DAFS kuzeydoğuda Kuzey Anadolu ve Varto Fayları ile Karlıova Üçlü Eklem Nokta’sını (KÜEN), güneybatıda ise Ölü Deniz Fayı ve Kıbrıs Yayı ile Amik Üçlü Eklem Nokta’sını (AÜEN) oluşturmaktadır. Doğrultusu yer yer değişmekle beraber yaklaşık K60°D olup uzunluğu yaklaşık 580 km olan sol yanal doğrultu atımlı kıta içi bir transform fay sistemidir²². Çalışma alanı konusu olan Palu (Elazığ) DAFS üzerinde yer almaktadır. Palu segmenti olarak adlandırılan fay Palu ilçesinin ilçe merkezinin doğusundan başlar ve yaklaşık 70 km uzunluğunda olup Baltaşı Ovası’nı kat ettikten sonra Hazar Gölü’ne ulaşır. Tarihsel ve aletsel dönemde DAFS’ nin Palu segmenti üzerinde önemli depremler meydana gelmiştir. Tarihsel dönemde meydana gelen en önemli depremler; 995, 1789 ve 1874 depremleridir²³. Aletsel dönemde Palu’da meydana gelen en büyük deprem 26 Mart 1977 yılında M5.2 büyüklüğünde bir deprem olup 9 insan hayatını kaybetmiştir²⁴.

Ülkemizde aletsel dönemde meydana gelen en önemli depremler Tablo-1’ de belirtilmiştir. Bu depremler ve depremlerin neden olduğu kayıplar göz önünde bulundurulduğunda, Palu depremi sonucu 51.000 insanın hayatını kaybetmesinin oldukça abartılı bir rakam olduğu karşımıza çıkmaktadır. Sadece ülkemizin değil dünyanın en büyük depremlerinden birisi olan 1939 Erzincan depremi (M7.9) sonucunda 32962 insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca yakın tarihimizde meydana gelen 17 Ağustos 1999 Gölcük (M7.4) ve 12 Kasım 1999 Düzce (M7.2) depremlerinde sırasıyla 17408 ve 710 insan hayatlarını kaybetmiştir.

²⁰ Jean Vogt, “Osmanlı Toraklarında Tarih Boyunca Depremsellik Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler”, *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, Ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 33

²¹ Vogt, “Osmanlı Toraklarında Tarih Boyunca Depremsellik Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler”, s. 39

²² Duman, T.Y., Emre, Ö., “The East Anatolian Fault: geometry, segmentation and jog characteristics”, *Geological Society*, London, 2013. Special Publications published online February 19, 2013 as doi: 10.1144/SP372.14

²³ Ambraseys N.N., Jackson J.A., “Faulting Associated With Historical And Recent Earthquakes In The Eastern Mediterranean Region”, *Geophysical Journal International*, 1998. 390-406.

²⁴ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/zeqdb/>

Yer	Tarih	Büyükölük (M)	Can kaybı
Erzincan	27.12.1939	7.9	32.962
Nıksar-Erbaa	20.12.1942	7.0	3.000
Samsun-Lâdik	26.11.1943	7.2	2.824
Muş-Varto	19.08.1966	6.9	2.394
Dıyarkır-Lıce	06.09.1975	6.6	2.385
Van-Muradıye	24.11.1976	7.5	3.840
Gölcük-Kocaeli	17.08.1999	7.4	17.408
Düzce	12.11.1999	7.2	710
Van	23.10.2011	7.0	644

Kaynak: T.C. Başbakanlık Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi Başkanlığı Sismoloji Şube Müdürlüğü

Gerek aletsel dönemde meydana gelen depremler ve yol açtığı can kayıpları, gerekse de incelenen kaynaklardaki veriler göz önünde bulundurulduğunda, bölgede büyük bir depremin meydana gelmediği ve bu denli büyük can kayıplarına neden olmadığı açık şekilde görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

1789 Palu Depremi'nin neden olduğu tahribat ve can kaybı ile ilgili bilgiler temelde iki kaynaktan çıkmaktadır. Bunlardan ilki Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi'nin kaleme aldığı, daha çok İstanbul ağırlıklı 1785 - 1789 yılı olaylarını içine alan eserinde 8000-10000 insanın hayatını kaybettiği belirtilirken Ambraseys'in tarihsel depremler hakkındaki çalışmasında 51.000 can kaybına dair kaynağı ise 1878 yılında yani depremden yaklaşık bir asır sonra bölgeyi gezen Abich isimli bir seyyahın verdiği bilgidir. Görüldüğü gibi her iki kaynaktan resmi bir veriye dayanmamaktadır. Abich isimli seyyaha nazaran dönemin canlı şahidi konumunda olan Taylesanizâde'nin verdiği rakam Abich'den daha azdır. Ancak Taylesanizâde'nin İstanbul'da kaleme aldığı eserinde hangi kaynağa dayanarak bu bilgileri elde ettiği bilinmemektedir.

1789 Palu Depremi'nin neden olduğu tahribat ve can kaybı ile ilgili ilk olarak arşiv vesikaları ve tetkik eserler incelenmiştir. Bunlar; 313 ve 352 numaralı Dıyarkır Şer'iyye Sicilleri, 1776-1794 tarihli Şer'iyye Sicili, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Dıyarkır (1790-1840), 19. Yüzyılda Harput, Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850), Osmanlı Döneminde Keban – Ergani Madenleri 1776-1794 Tarihli Maden Emmini Defteri, Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik - Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler adlı kaynaklardır. Bu kaynaklar dışında depremin varlığını gösteren fakat depremin sebep olduğu can kaybı ve maddi hasara dair bilgi vermeyen resmi tek belge ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet / Darphane tasnifinde bulunan 32-1597 kodlu vesikadır (BOA. C. DRP. 32-1597).

Sonuç olarak 1789 Palu depremi ile ilgili olarak dikkat çeken hususun depremde hayatını kaybeden insanların sayısı olduğu ve bunun araştırılması

gerektiği, çünkü bu denli insan hayatına mal olan bir depremin çevresindeki yerleşim yerlerine de büyük bir yıkım getirmesinin gerektiğinden hareketle belli bazı kaynaklar kullanılmıştır. Tercih edilen kaynaklar ise depremin etki sahasında bulunan merkezi yerlerde deprem tarihinden önce, deprem zamanı ve sonrasında bizzat kayıt altına alınan bölgenin adli, idari, sosyal ve iktisadi konuları hakkında kayıtlar ihtiva eden siciller ve daha sonra bu merkezler hakkında arşiv vesikalarına dayalı geniş çaplı araştırmanın ürünü eserler olmuştur. Bu veriler ışığında 1789 yılında meydana gelen depremin diğer yerleşim yerlerini etkilemediği ve Palu ilçesinde can kaybına neden olduğu ile ilgili resmi bir verinin bulunmaması bize bu tarihte Palu'da bir depremin olduğu ancak bu depremin yıkıcı bir deprem olmadığı ve depremin orta büyüklükte ve yıkıcı olmayan bir deprem olduğu izlenimini vermektedir.

Kaynakça

A. Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi C. DRP. 32 – 1597 (H. 28 Rebiülahir 1204)

B. Eserler

AKSIN, Ahmet; *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ, 1999

AMBRASEYS, N. N. – FİNKEL, C. F.; *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler: Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800*, Çev. M. Umur Koçak, İstanbul, 2007

AMBRASEYS N.N., JACKSON J.A.; "Faulting Associated With Historical And Recent Earthquakes In The Eastern Mediterranean Region", *Geophysical Journal International*, 1998, s. 390-406

ERKMEN, Cenk ve vd.; *Doğu Anadolu Fayı'nın Paleosismolojisi*, Türkiye Ulusal Jeodezi ve Jeofizik Birliği (Proje No: TUJJB-UDP-1-07), Ankara, 2009

DUMAN, T.Y., EMRE, Ö., "The East Anatolian Fault: geometry, segmentation and jog characteristics", *Geological Society*, London, 2013. Special Publications published online February 19, 2013 as doi: 10.1144/SP372.14

SOYSAL, Hüseyin ve vd.; *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu (M.Ö. 2100-M. S. 1900)*, TÜBİTAK (Proje No: TBAG 341), 1981

ÖZ, Davut; *352 Nolu Diyarbakır Şer'iye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1136-1264/M. 1724-1848)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2013

Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, Haz. Feridun M. EMECEN, İstanbul, 2003

TIZLAK, Fahrettin; *Keban- Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Elazığ, 1991

VOGT, Jean; "Osmanlı Toraklarında Tarih Boyunca Depremsellik Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler", *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, Ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011

YILDIZ ,Abdolvahap; *135/313 Nolu Şer'iyye Siciline Göre (1135/1722-1213/1798) Yıllarında Amid (Diyarbakır) Sancağında Sosyal ve Ekonomik Durum*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1994

YILMAZÇELİK, İbrahim; *XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995

YÜKSEL, Hasan; *Osmanlı Döneminde Keban – Ergani Madenleri – 1776 – 1794 Tarihli Maden Emini Defteri*, Dilek Matbaası, Sivas, 1997

- *Hicri 1190 (M.1776) – Hicri 1209 (M. 1794) Tarihli Keban Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1987

C. İnternet Kaynağı

<https://deprem.afad.gov.tr/tarihseldepremler>

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/zeqdb/>